

تاریخ دریافت: ۹۲/۰۳/۲۶

تاریخ پذیرش: ۹۲/۰۸/۰۸

امکان سنجی استقرار اماکن تفریحی - اقامتی به منظور توسعه گردشگری در مناطق روستایی (مطالعه موردی: بخش مرکزی شهرستان دره شهر)

بهروز محمدی یگانه

استادیار گروه جغرافیا و برنامه ریزی روستایی دانشگاه زنجان

عفت مهدیزاده، عصمت مهدیزاده

دانش آموخته کارشناسی ارشد جغرافیا - برنامه ریزی روستایی دانشگاه زنجان

صدیقه هاشمی *

دانشجوی دکتری جغرافیا - برنامه ریزی روستایی، دانشگاه اصفهان

چکیده:

عنوان یک کارکرد جدید جهت توسعه گردشگری با توجه به وجود جاذبه‌های فرهنگی، تاریخی و طبیعی در این بخش می‌تواند در صورت سرمایه‌گذاری، موجب ایجاد فرصت‌های شغلی، تعادل نسبی در توزیع درآمد و بکارگیری مردم محلی، جذب بیشتر گردشگران، افزایش درآمد روستاییان و ایجاد اشتغال پایدار در منطقه مورد مطالعه گردد.

کلمات کلیدی: اماکن تفریحی، اقتصاد روستایی، توسعه روستایی، اوقات فراغت.

۱- مقدمه

امروزه گردشگری به عنوان بخش جدایی ناپذیر از اقتصاد جوامع مختلف محسوب می‌شود (Murphy, 1985: 5). تا سال ۲۰۱۱ نزدیک به ۲۴۰ میلیون نفر در صنعت گردشگری دنیا مشغول به کار بوده‌اند و این صنعت توانسته است سهمی برابر با ۱۰/۲ درصد از تولید ناخالص داخلی جهان را به خود اختصاص دهد و از رشد ۶/۲ درصدی برخوردار شود (رحیم پور، ۱۳۹۲، ۲).

افول فعالیت‌های کشاورزی، پایین آمدن سطح درآمد و اشتغال در این فعالیت‌ها، افزایش بیکاری، خروج نسل جوان و افراد دارای تحصیلات بالاتر از اجتماعات روستایی؛ بافت و ساختار این نواحی را به مخاطره انداخته است. در این شرایط گردشگری روستایی از راهبردهای موثر جهت تجدید حیات اقتصادی، اجتماعی و حفظ بافت و ساختار این نواحی است که علاوه بر حفظ ارزش‌ها، با ایجاد فرصت‌های شغلی، کسب درآمد و توسعه ساختارهای زیربنایی، امکان توسعه پایدار و یکپارچه روستایی را فراهم می‌کند. در راستای توسعه گردشگری در روستاها وجود جاذبه و معرفی صحیح جاذبه‌ها به همراه ایجاد تأسیسات زیربنایی و تسهیلات تفریحی - اقامتی جهت جذب گردشگر امری ضروری است. این پژوهش با هدف امکان سنجی استقرار اماکن تفریحی - اقامتی به منظور توسعه گردشگری در مناطق روستایی بخش مرکزی شهرستان دره شهر انجام گرفته است. جهت مکان‌یابی اماکن تفریحی - اقامتی در منطقه مورد مطالعه از روش AHP استفاده شده است. که ۹ شاخص جهت مورد بررسی قرار گرفت و نتایج تحقیق نشان می‌دهد ایجاد منطقه ویژه گردشگری و استقرار اماکن تفریحی - اقامتی به ویژه در قسمت‌های شمال شرقی و مرکزی بخش که از لحاظ ۹ شاخص مناطق بهینه تشخیص داده شده، به

سطح کلان منافع اقتصادی مانند افزایش درآمدهای مالیاتی، سرمایه گذاری و کمک به تراز پرداختها (Prentice, 2003) و در اقتصاد خرد به ارائه فرصت‌هایی جهت اشتغال مستقیم و غیرمستقیم (Mathieson and wall, 2006) افزایش درآمد سرانه مردم (Shaw, 2000) همچنین توسعه کارآفرینی جهت رشد اقتصادی (Holden, 2008) و گسترش زیرساخت‌ها را به همراه دارد (Dumont, 2005).

مطالعات انجام شده در زمینه توسعه روستایی از جمله مطالعات سازمان بین‌المللی کار که از اوایل دهه ۱۹۷۰ آغاز شده است بر افزایش درآمد در میان روستائیان، لزوم سمت دادن توسعه به سوی اشتغال بیشتر، برآورده کردن نیازهای اساسی مردم، فقر زدایی و... تاکید دارند. از راهبردهای شناخته شده در راستای رسیدن به توسعه روستایی، رونق گردشگری روستایی است. گردشگری روستایی که آن را یک رهیافت جایگزین برای نیل به توسعه پایدار روستایی می‌داند (غنیان و همکاران، ۱۳۸۹: ۹۴). بسیاری از اجتماعات روستایی، گردشگری را به عنوان ابزاری برای محافظت از منابع طبیعی، استراتژی برای توسعه اقتصادی و حفظ ارزش‌های اجتماعی، در نظر می‌گیرند. بورک ۲۰ و لالوف ۲۱ معتقدند که گردشگری می‌تواند وسیله مهمی برای نشان دادن تنزل اقتصادی روستاها باشد. بنابراین سرمایه گذاری در گردشگری فقط به عنوان ابزاری برای تفریح و گذران اوقات فراغت گردشگران در روستاها مطرح نمی‌باشد بلکه روشی برای توسعه روستاها است (طالب و همکاران، ۱۳۸۷: ۲۰). به منظور افزایش درآمد و ایجاد یک جامعه همگن در مناطق روستایی کمتر توسعه یافته، گردشگری روستایی به عنوان یک عامل مهم در کاهش فقر، توسعه پایدار و حفاظت از محیط زیست جهت دستیابی به توسعه روستایی مورد توجه واقع شده است (Su, 2011: 1).

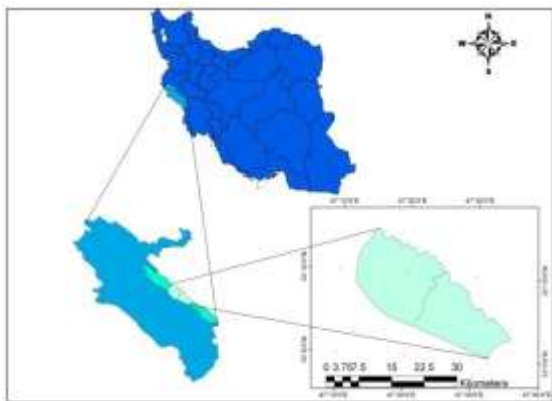
گردش مالی حدوداً ۵/۵ تریلیون دلار، به بزرگترین و متنوع‌ترین صنعت جهان تبدیل شده، به طوری که در بیش از ۱۵۰ کشور، گردشگری یکی از ۵ منبع مهم کسب ارز خارجی است و در بیش از ۶۰ کشور، رتبه اول را به خود اختصاص داده است (موحد و کهزادی، ۱۳۸۹، ص ۸۶). پیش‌بینی می‌شود که گردش مالی آن در سال ۲۰۱۴ به ۹/۵ تریلیون دلار برسد. این صنعت به علت خاصیت اشتغال‌زایی، رشدهای اقتصادی را در سراسر جهان ایجاد می‌کند. به طوری که توسعه آن به یک هدف مهم برای بیشتر دولت‌ها تبدیل شده است. در سطح جهانی این صنعت ۱۰/۴ درصد از تولید ناخالص داخلی در سال ۲۰۰۴ را به خود اختصاص داده و انتظار می‌رود که در سال ۲۰۱۴، ۱۰/۹ درصد تولید ناخالص داخلی^{۱۸} را به خود اختصاص دهد (Chiang Lee, et al., 2008: 180). همچنین براساس گزارش شورای جهانی سفر و گردشگری^{۱۹} در سال ۲۰۱۰ تعداد ۸۱،۹ میلیون نفر (۲،۸ درصد از کل شاغلین) به طور مستقیم در صنعت گردشگری و تعداد ۲۳۵،۷ میلیون نفر (۸،۱ درصد از کل شاغلین) در اقتصاد گردشگری به طور مستقیم و یا غیرمستقیم مشغول فعالیت بوده‌اند و این اعداد برای ایران به ترتیب ۵۹۴ هزار نفر (۲،۷ درصد از کل شاغلین مستقیم) و ۱،۶ میلیون نفر (۷،۴ درصد از کل شاغلین مستقیم و غیرمستقیم) ذکر شده‌اند و پیش‌بینی می‌شود که در سال ۲۰۲۰ تقریباً از هر ۱۱ نفر یک نفر به طور مستقیم و غیرمستقیم در صنعت گردشگری مشغول به کار باشند و این امر نشان‌دهنده ظرفیت بالای این صنعت برای اشتغال‌زایی است (World Travel & Tourism Council, 2010: 6).

امروزه گردشگری به عنوان یکی از سریع‌ترین صنایع در حال رشد در جهان نقش مهمی را جهت دستیابی به توسعه پایدار ایفا می‌نماید (WTO, 2008) و به یک کاتالیزوری مهم جهت توسعه جوامع شناخته شده (Camfield, 2009) و در

²⁰Burke²¹Luloff¹⁸Gross Domestic Product¹⁹World Travel & Tourism Council

محدوده مورد بررسی

محدوده مورد پژوهش بخش مرکزی شهرستان دره شهر است که در مختصات جغرافیایی ۴۷ درجه و ۱۲ دقیقه تا ۴۷ درجه ۳۵ دقیقه طول شرقی و ۳۳ درجه ۲ دقیقه تا ۳۳ درجه ۱۵ دقیقه عرض شمالی قرار دارد. این منطقه از شمال به رودخانه سیمره، از جنوب به ارتفاعات کبیرکوه، از غرب به بخش بدره و از شرق به شهرستان پلدختر محدود می‌شود و دارای ۳۵ روستا با جمعیت ۱۶۸۲۲ نفر (سرشماری نفوس و مسکن، ۱۳۹۰) است. از جمله نقاط قوت این منطقه وجود آثار متعدد تاریخی و طبیعی داشتن آثار تاریخی از جمله شهرتاریخی مدکتو (مهرجان قدق است) و نیز نزدیکی به مراکز تاریخی و تمدنی گردشگری پذیر استان اهواز و لرستان است و نیز عبور محورهای مهم به استان از این منطقه است.

روش شناسی تحقیق

نوع تحقیق کاربردی و روش انجام آن با توجه به ماهیت و اهداف پژوهش توصیفی-تحلیلی است. نوع نگرش به پدیده‌ها و بررسی اثرات متقابل به صورت ساختاری - سیستمی می‌باشد. اطلاعات مورد نیاز، از منابع متعدد کتابخانه‌ای و نیز مطالعات میدانی گردآوری شده است. در این پژوهش اطلاعات مورد استفاده اطلاعات تحلیلی و مکانی است. جهت تجزیه و تحلیل اطلاعات هم از روش وزنی (AHP) استفاده شده است. در تحقیق حاضر و جهت پاسخگویی به این سوال

علاوه بر وجود جاذبه‌ها، وجود تسهیلات و تاسیسات امری ضروری است. خدمات اقامتی اصطلاحی برای تهیه تسهیلات خواب و استراحت با محوریت تجاری که در صنعت گردشگری و مهمان‌یاری به کار می‌رود. اسمیت^{۲۲} و بسیاری از نویسندگان دیگر از جمله مکینتاش^{۲۳} و گولدنر^{۲۴} بر این موضوع تاکید کرده‌اند که خدمات اسکان و پذیرایی در صنعت گردشگری یکی از پیچیده‌ترین و پویاترین بخش‌های این صنعت است که اگر از سوی جامعه میزبان به خوبی فراهم شوند، عاملی موثر در جذب گردشگران خواهند بود (کاظمی، ۱۳۸۶: ۷۵).

استان ایلام نیز از قدیمی‌ترین مراکز استقرار جمعیت و دارای جاذبه‌های متنوع تاریخی و طبیعی است. اما به دلیل ضعف سرمایه‌گذاری دولتی و خصوصی، عدم معرفی جاذبه‌ها، دوری از مرکز و انزوا جغرافیایی و وقوع جنگ تحمیلی، کمبود امکانات، تسهیلات رفاهی و تجهیزات زیربنایی در عرصه گردشگری کشور جایگاه واقعی خود را پیدا نکرده است. بخش مرکزی شهرستان دره شهر دارای ۱۶۸۲۲ نفر جمعیت (سرشماری نفوس و مسکن، ۱۳۹۰) است. مهاجرت روستایی، بیکاری فراوان، تغییرات اقلیمی و خشکسالی پی‌درپی سال‌های اخیر، نرخ پایین بهره‌وری کشاورزی، فقر گسترده، از جمله مشکلات منطقه هستند. این در حالی است که این منطقه با داشتن تمدن قدیمی و جاذبه تاریخی و طبیعی از جمله شهر تاریخی سیمره، پل گاو میشان، سراب دره شهر، جنگل‌های بلوط، وجود کوه‌های بلندی که ادامه ارتفاعات کبیرکوه هستند، می‌تواند نقش مهمی را در توسعه گردشگری روستایی و ایجاد اشتغال برای نسل جوان جویای کار این منطقه فراهم کند.

در راستای این پژوهش سوال زیر مطرح می‌شوند:

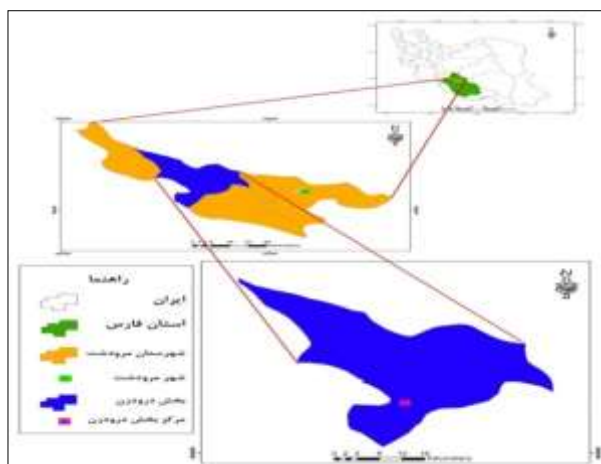
آیا محدوده مورد مطالعه پتانسیل‌های لازم جهت استقرار اماکن تفریحی و اقامتی را دارا می‌باشد؟

²²Smith

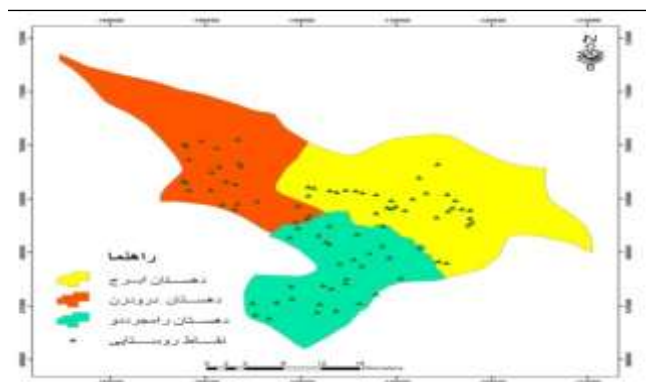
²³Macintosh

²⁴Goeldner

ورودی دریافت و وزن‌های مورد نظر به عنوان خروجی تولید می‌کند (Malczewski, 1999; 157). در این ماتریس مقایسه دوتایی برای تعیین وزن نهایی هر یک از معیارها شکل گرفته و ضریب سازگاری یا نسبت توافق ماتریس مقایسه دوتایی برای منطقه مورد مطالعه $CI=0/0531$ محاسبه شد.

نقشه (۱). موقعیت بخش درودزن در تقسیمات سیاسی

نقشه (۲): پراکنش نقاط روستایی در دهستان‌های بخش درودزن

۴- بحث

۴-۱- سطح بندی سکونتگاهی

۴-۱-۱- روش اندازه جمعیت به عنوان شاخص

مرکزیت

کارکردهای خدماتی در نقاط روستایی و شکل‌گیری و تداوم آن وابسته به استفاده کننده آن است از این لحاظ است که میزان جمعیت در این نقاط به عنوان عنصر استفاده کننده یا عامل تقاضا یک رابطه مستقیمی با میزان و اندازه و تداوم

که آیا محدوده مورد مطالعه پتانسیل‌های لازم جهت استقرار اماکن تفریحی و اقامتی را دارا می‌باشند؟ از مدل AHP استفاده شده است. این مدل براساس ساختار دهی سلسله مراتبی عناصری می‌باشد که در مساله تصمیم دخالت دارند، ساده‌ترین سلسله مراتب شامل سه سطح می‌باشد.

الف) تولید ماتریس مقایسه دوتایی

ب) محاسبه وزن‌های معیار

ج) تخمین نسبت توافق است، که در زیر این مراحل، برای مکانیابی مراکز تفریحی- اقامتی منطقه دنبال شده و نتیجه آن در محیط GIS برای تعیین مکان‌های مناسب و نامناسب برای استقرار مراکز اقامتی و تولید نقشه‌های خروجی مکان‌یابی مورد استفاده قرار گرفته است.

در واقع مقایسه زوجی به عنوان اساس فرایند سلسله مراتبی شناخته می‌شود. در این مرحله هر سطح نسبت به عنصر مربوطه خود در سطح بالاتر به صورت زوجی مورد مقایسه قرار گرفته است.

جدول (۱): مقایسه کمی توماس ال ساعتی برای مقایسه دودویی گزینه‌ها

تعریف	میزان اهمیت
ترجیح یکسان	۱
کمی مرجح	۳
ترجیح بیشتر	۵
ترجیح خیلی بیشتر	۷
کاملاً مرجح	۹
ترجیحات بنیابین	۶،۴،۲،۸

مأخذ: توفیق ۱۳۷۳: ۲۴ به نقل از توماس ال ساعتی

یافته‌های تحقیق

تولید ماتریس مقایسه زوجی یا دوتایی

به منظور تعیین اهمیت نسبی معیارها در هر مرحله از سلسله مراتب از مقایسه دوجه دو استفاده می‌شود. این روش در بردارنده یکسری مقایسات دو به دو به منظور ساختن ماتریس تناسب است. این ماتریس تعدادی مقایسه دوتایی را به عنوان

موجود در میان گروه‌های مختلف سکونتگاهی با توجه به شاخص جمعیت بدست آمده است. نتایج حاصل از این سطح بندی و مقایسه آن با انواع کارکردهای مستقر در سکونتگاههای بخش درودزن حاکی است که میان این دو تفاوت‌های آشکاری وجود دارد.

سازند زمین شناسی

زمین به عنوان بستر تمام فعالیت‌های عوامل زنده و غیرزنده نقش مهمی در استقرار سکونتگاهها دارد. در جدول (۴) مشاهده می‌شود که؛ به سازند گچساران به علت استحکام بیشتری که دارد؛ بیشترین ارزش (۹) و سازند آهکی امام حسن و آبرفتی به دلیل سست بودن این سازند کمترین ارزش (۱) داده شده است

فاصله از گسل

جدول (۵) ارزش گذاری بر اساس فاصله از گسل را نشان می‌دهد. مطابق این جدول در مکان‌یابی اماکن تفریحی و اقامتی در منطقه، فاصله ۱۰۰۰۰ + متری، به عنوان بیشترین امتیاز و فاصله ۰-۲۵۰۰ به عنوان کمترین ارزش در نظر گرفته شده است. نقشه (۲) مکان‌های بهینه براساس فاصله از گسل را نشان می‌دهد.

خدمات دارد. پس هر چه جمعیت و مصرف کننده و تقاضای خدمات بیشتر باشد میزان عرضه و نوع خدمات نیز متناسب با تقاضا خواهد بود. یا هر چه جمعیت (تقاضا) کم باشد میزان عرضه و نوع خدمات نیز متناسب با تقاضا خواهد بود. یا هر چه جمعیت (تقاضا) کم باشد میزان عرضه و نوع خدمات نیز کاهش می‌یابد. پس جمعیت به عنوان یک عامل قوی برای جذب خدمات (تقاضای خدمات) است. روش اندازه جمعیت به عنوان یکی از روش‌های انتخاب مکان برای خدمات رسانی مورد توجه قرار می‌گیرد. در این روش، اندازه جمعیت به عنوان شاخص مرکزیت تعیین کننده نقاط مرکزی برای مرکز خدماتی است و جمعیت آن مرکز تا حدودی منعکس کننده و کارکرد روستا در جوابگویی به سطح نیازهای خدمات رفاهی است، به عنوان معیاری مناسب برای رشد و توسعه خدمات عمومی محسوب می‌شود. و می‌توان از آن به عنوان روشی جهت تعیین روستاهای مرکزی در بین روستاهای مورد مطالعه استفاده کرد.

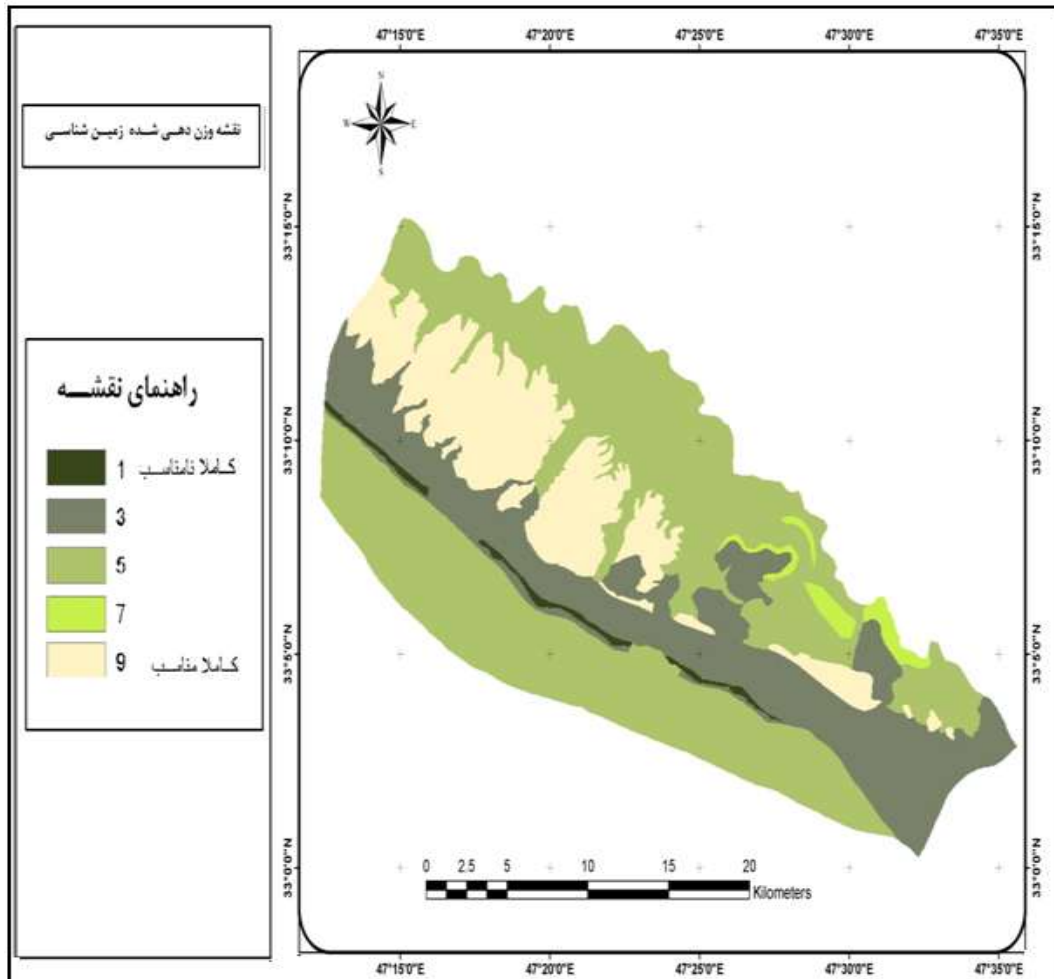
بر پایه این روش سکونتگاه‌های بخش درودزن را می‌توان بر اساس جدول ... سطح بندی نمود. این سطح در مکان‌های

جدول (۲): ماتریس مقایسه دوتایی معیارهای بکار رفته در مکان‌یابی اماکن تفریحی - اقامتی (مأخذ: یافته‌های تحقیق)

وزن نهایی	تورسم	کاربری اراضی	فاصله	روستاها	جمعیت	تراکم جمعیت	تراکم جمعیت و	مساحت	تراکم جمعیت و مساحت	تراکم جمعیت و مساحت
۰,۳۲۳۳	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	تورسم
۰,۲۲۶۲	۵	۱	۲	۳	۵	۶	۷	۸	۹	کاربری اراضی
۰,۱۵۶۴	۰,۳۲۳۳	۰,۵	۱	۲	۳	۵	۶	۸	۸	جاده‌ها
۰,۱۱۰۸	۰,۲	۰,۳۲۳۳	۰,۵	۱	۲	۴	۵	۷	۸	روستاها
۰,۰۷۳۹	۰,۱۶۶۷	۰,۲	۰,۳۲۳۳	۰,۵	۱	۳	۳	۵	۷	شیب
۰,۰۴۴۵	۰,۱۴۲۹	۰,۱۶۶۷	۰,۲	۰,۲۵	۰,۳۲۳۳	۱	۲	۴	۵	جهت شیب
۰,۰۲۹۵	۰,۱۲۵	۰,۱۴۲۹	۰,۱۶۶۷	۰,۲	۰,۳۲۳۳	۰,۵	۱	۲	۳	رودخانه‌ها
۰,۰۱۹۹	۰,۱۱۱۱	۰,۱۲۵	۰,۱۲۵	۰,۱۴۲۹	۰,۲	۰,۲۵	۰,۵	۱	۲	گسل
۰,۰۱۵۵	۰,۱۱۱۱	۰,۱۱۱۱	۰,۱۲۵	۰,۱۲۵	۰,۱۴۲۹	۰,۲	۰,۳۲۳۳	۰,۵	۱	زمین شناسی

جدول (۴): ارزش گذاری بر حسب سازندها (مأخذ: یافته های تحقیق)

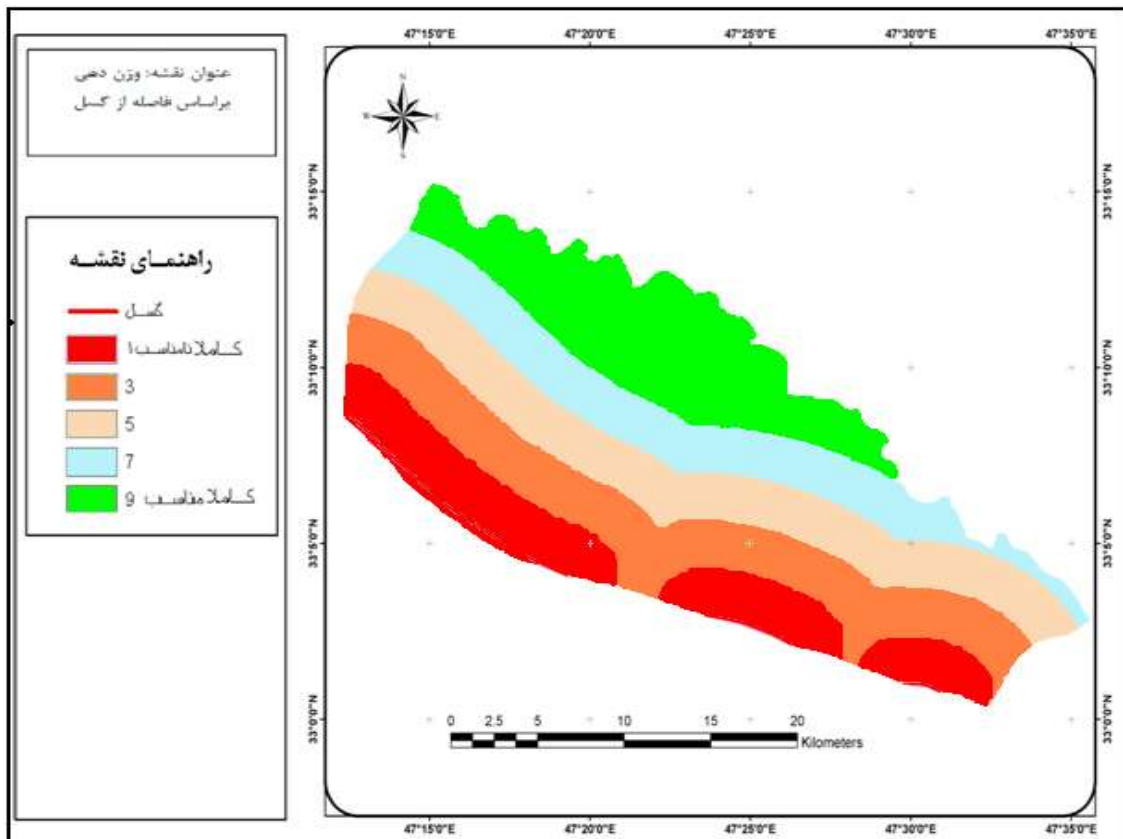
۱	سازند آهکی امام حسن	۳	آسماری،	۵	رسوبات دریاچه ای	۷	آغا جاری	۹	گچساران	وزن معیارها
---	---------------------	---	---------	---	------------------	---	----------	---	---------	-------------

نقشه (۱): وزن دهی بر اساس نوع سازندهای زمین شناسی بخش مرکزی (یافته های تحقیق)

جدول (۵): ارزش گذاری بر اساس فاصله از گسل (مأخذ: یافته های تحقیق)

۱	۰-۲۵۰۰	۳	۲۵۰۰-۵۰۰۰	۵	۵۰۰-۷۵۰۰۰	۷	۷۵۰۰-۱۰۰۰۰	۹	+ ۱۰۰۰۰	وزن معیارها
										اندازه (به متر)

نقشه (۲): وزن دهی شده مکان‌های بهینه براساس فاصله از گسل در بخش مرکزی (مأخذ: یافته‌های تحقیق)

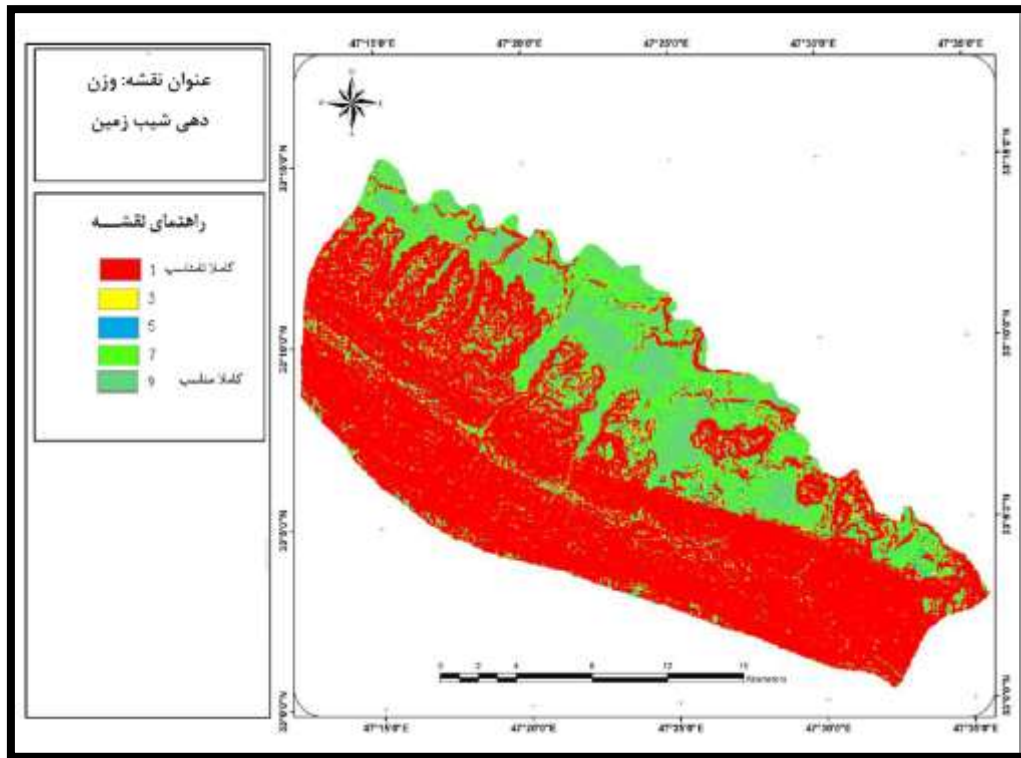
عامل شیب زمین

این مطالعه مکان‌یابی اماکن تفریحی و اقامتی در شیب ۰-۲ درصد دارای بالاترین امتیاز و شیب بالاتر از ۱۲ درصد دارای کمترین امتیاز هستند. نقشه (۳) مکان‌های بهینه براساس درصد شیب را نشان می‌دهد.

شیب از جمله عواملی است که بر فرسایش، پیدایش خاک و جذب آب و تامین ذخیره رطوبتی، رشد پوشش گیاهی و نهایتاً آفتاب‌گیری و خلق چشم اندازهای بدیع و طبیعی تاثیر فراوانی دارد. بنا به گفته کارشناسان، هزینه ساخت‌وساز در مناطق دارای شیبهای تند تا حد چشمگیری افزایش می‌یابد. در

جدول (۶): ارزش‌گذاری براساس درصد شیب (مأخذ: یافته‌های تحقیق)

وزن معیارها	۹	۷	۵	۳	۱
شیب (به درصد)	۰-۲	۲-۴	۴-۷	۷-۱۲	+۱۲

نقشه (۳): وزن دهی شده مکان‌های بهینه براساس درصد شیب در بخش مرکزی (یافته‌های تحقیق)

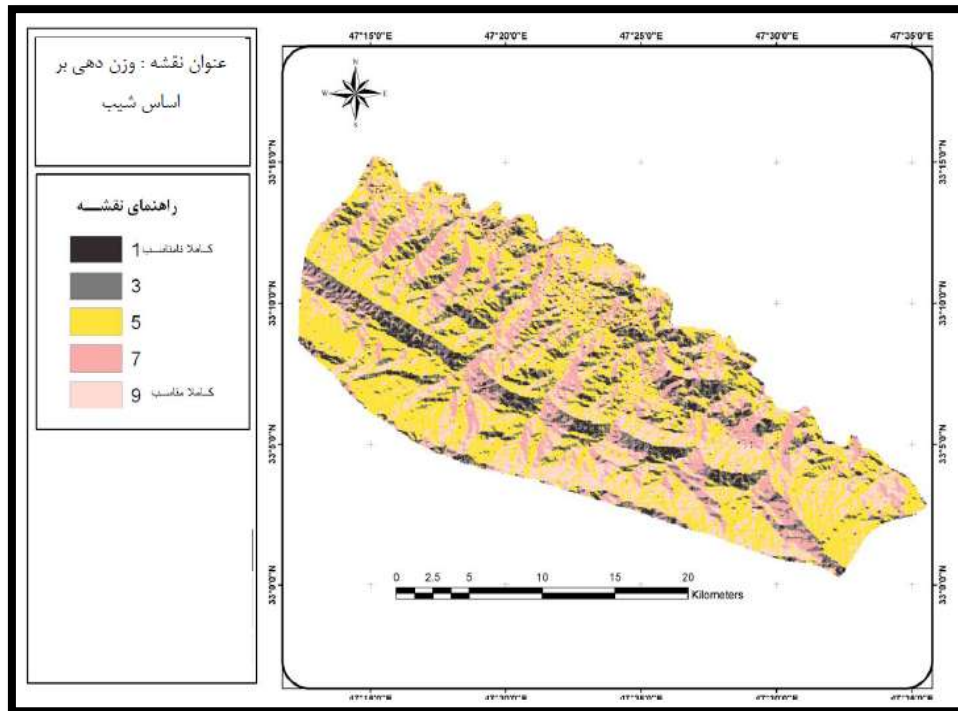
جهت شیب

کوه‌نوردی ایفا می‌کند. در محدوده مورد مطالعه بیشترین امتیاز در تعیین مکان بهینه به جهت شمال برای استقرار مکان بهینه تفریحی اختصاص یافته است و کمترین امتیاز مربوط به جهت‌های جنوب و جنوب غربی داده شده است.

جهت شیب به عنوان یک عامل طبیعی موثر در مکان‌یابی اماکن تفریحی و اقامتی، یکی از شاخص‌های مورد استفاده در این پژوهش است. جهات مختلف شیب هر کدام دارای مزایای خاص خود هستند. شیب‌های شمالی دارای کاربردهای زیادی در مکان‌یابی اماکن تفریحی خصوصاً احداث پیست اسکی و

جدول (۷): ارزش‌گذاری براساس جهت شیب (مأخذ: یافته‌های تحقیق)

وزن معیارها	۹	۷	۵	۳	۱
جهت شیب	شمال، شمال غرب	شمال شرق	شمال شرق، شرق	غرب	جنوب و جنوب غرب

نقشه (۴): وزن دهی شده مکان‌های بهینه براساس جهت شیب در بخش مرکزی (مأخذ: یافته‌های تحقیق)

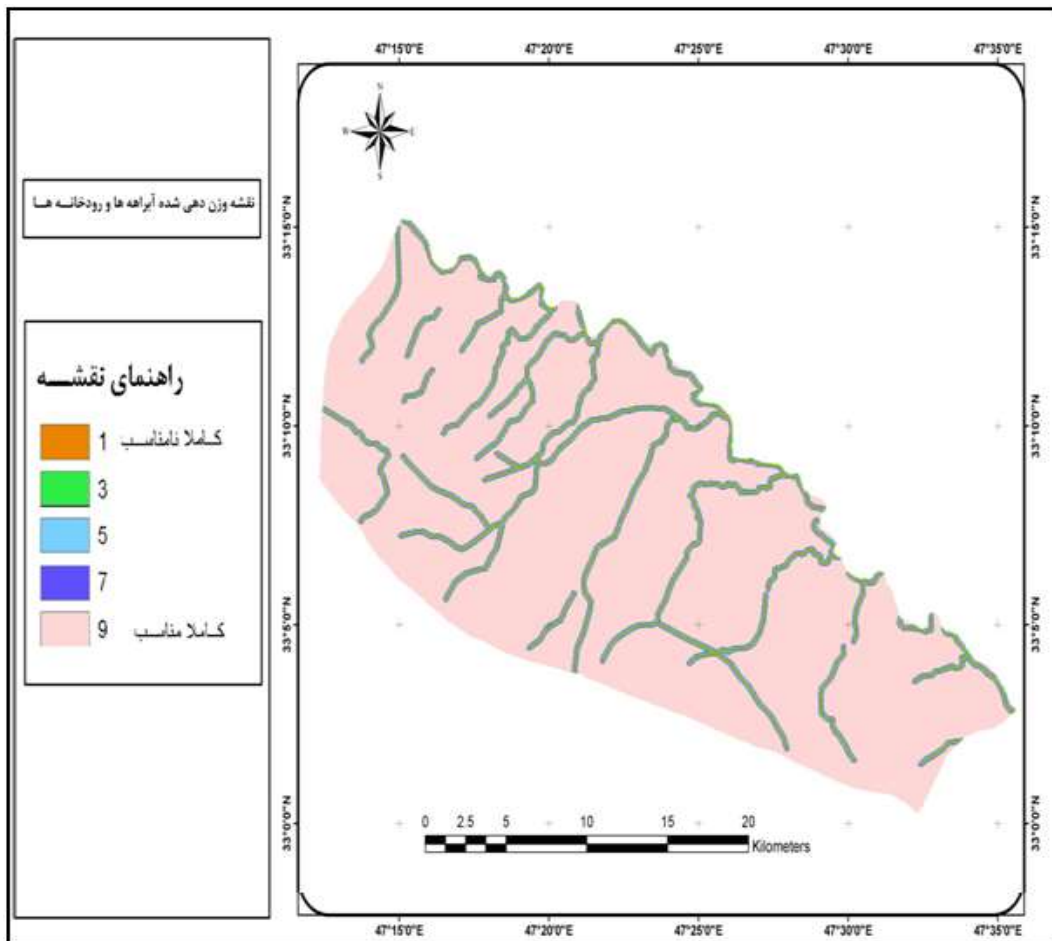
مراکز اقامتی و تفریحی با اندک سرمایه‌گذاری می‌توان گردشگران بیشتری را به ناحیه جذب کرد. اما اثرات منفی از جمله مخاطرات ناشی از منابع آب از جمله سیل را نباید از نظر دور داشت. لذا همانطوری که در جدول ۸ مشاهده می‌شود، فاصله ۳۰ متری از رودخانه‌ها به دلیل بالا آمدن سطح آب رودها و طغیان‌های رود کمترین امتیاز و فاصله ۱۲۰+ متری، دارای بیشترین ارزش‌گذاری هستند. نقشه ۴-۵ مکان‌های بهینه براساس فاصله از آبراهه‌ها را نشان می‌دهد

عامل فاصله از رودخانه (دسترسی به آب‌های سطحی)

از جمله عواملی که از دیر باز نقش مهمی را در مکان‌گزینی شهرها و روستاها به عهده داشته آب است. از آنجا که آب ضروری‌ترین ماده حیاتی به شمار می‌رود، لذا مراکز تجمع انسانی اعم از شهری و یا روستایی محل استقرار اولیه خود را عمدتاً در کنار آب دریاها و رودخانه‌ها انتخاب نموده‌اند. رودها از جمله زیبایی‌های مسحورکننده طبیعت هستند. فضای سبز اطراف آنها و نیز ماهیگیری و شنا و... آن را به یکی از تفرجگاههای مردم تبدیل کرده است که می‌تواند هر ساله پذیرای گردشگران زیادی باشد. استفاده از پتانسیل رودها برای جذب گردشگر هزینه‌چندان ندارد و با ایجاد

جدول (۸): ارزش‌گذاری فاصله از رودخانه‌ها (مأخذ: یافته‌های تحقیق)

وزن معیارها	۹	۷	۵	۳	۱
اندازه به متر	+۱۲۰	۹۰-۱۲۰	۶۰-۹۰	۳۰-۶۰	۳۰

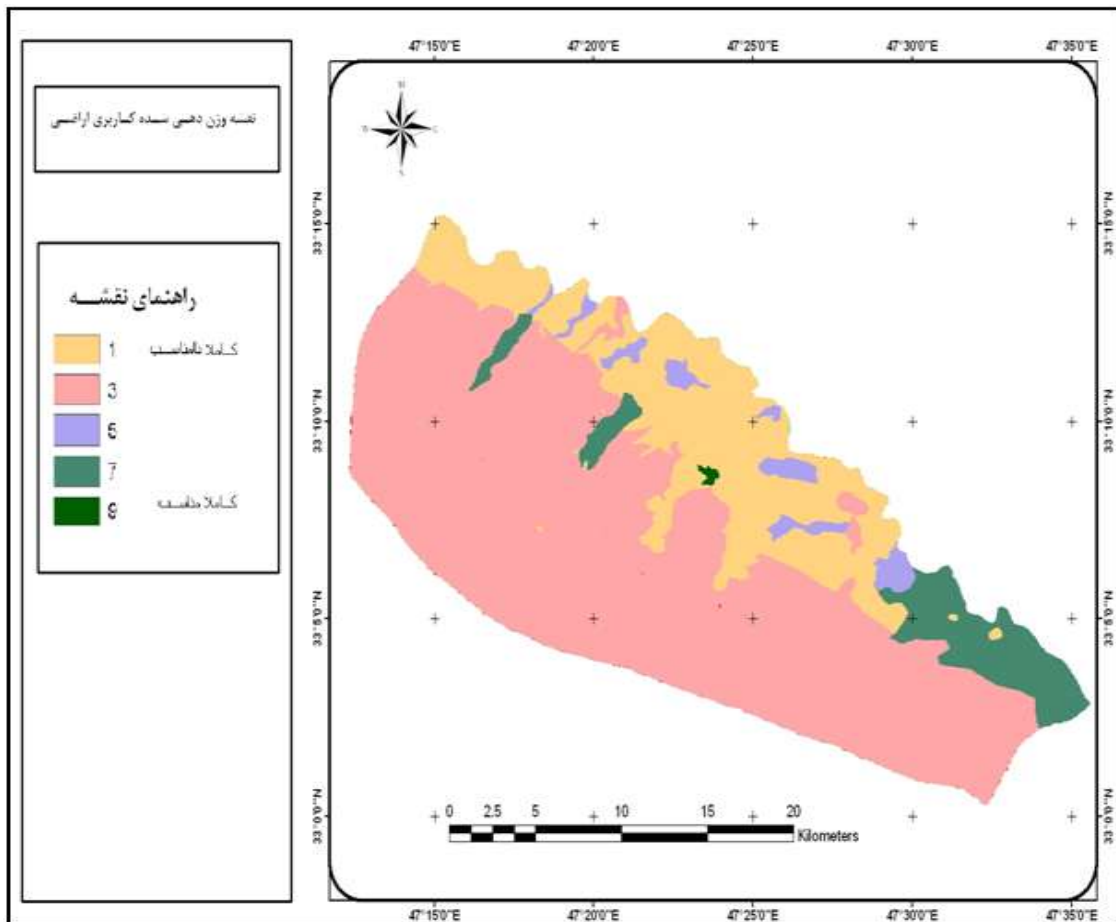

نقشه (۵): مکان‌های بهینه براساس فاصله از آبراهه‌ها در بخش مرکزی (مأخذ: یافته‌های تحقیق)

کاربری اراضی

(فیضی زاده و همکاران، ۱۳۸۶، ص ۹). با توجه به محدودیت خاک و گسترش جمعیت، اراضی بایر محدوده به عنوان بهترین مکان برای استقرار اماکن تفریحی - اقامتی در نظر گرفته شده است.

کاربری اراضی شامل انواع بهره‌برداری از زمین به منظور رفع نیازهای گوناگون انسان است. یکی از پیش شرط‌های اصلی برای استفاده بهینه از زمین، اطلاع از الگوهای کاربری اراضی و دانستن تغییرات هر کدام از کاربریها در طول زمان است

نقشه (۶): مکان‌های بهینه بر اساس کاربری اراضی بخش مرکزی (مأخذ: یافته‌های تحقیق)

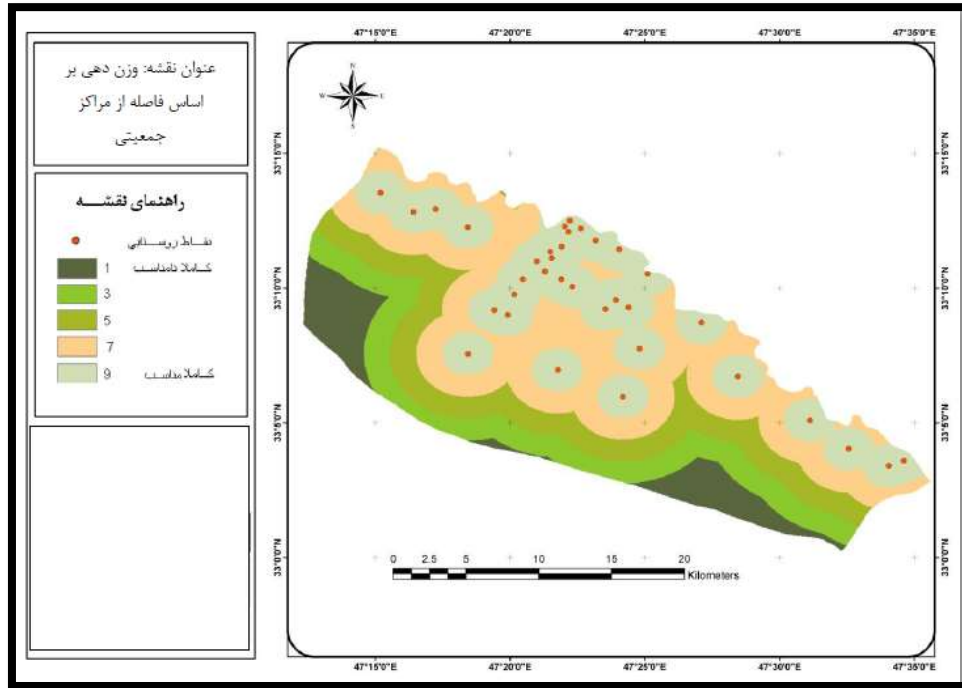
مراکز جمعیتی

اختیار گردشگران قرار می‌دهند، از این رو گردشگران تمایل بیشتری به اقامت در شهرها و یا در نزدیکی آنها دارند. لذا در مکانیابی مراکز تفریحی باید دسترسی و فاصله از شهرها مد نظر قرار گیرد.

مراکز شهری و روستایی به علت تجمع نهادهای مدنی و زیرساخت‌های اجتماعی محل مناسب برای جذب گردشگران هستند که باید در مکان‌یابی مورد توجه خاص از سوی برنامه‌ریزان قرار گیرند. این مناطق امکانات و تسهیلات بیشتری در

جدول (۹): مکان‌های بهینه بر اساس فاصله از مراکز جمعیتی (مأخذ: یافته‌های تحقیق)

وزن معیارها	۹	۷	۵	۳	۱
اندازه به متر	۰-۱۵۰۰	۱۵۰۰-۳۰۰۰	۳۰۰۰-۴۵۰۰	۴۵۰۰-۶۰۰۰	+۶۰۰۰

نقشه (۷): مکان‌های بهینه براساس فاصله از مراکز جمعیتی در بخش مرکزی (مأخذ: یافته‌های تحقیق)

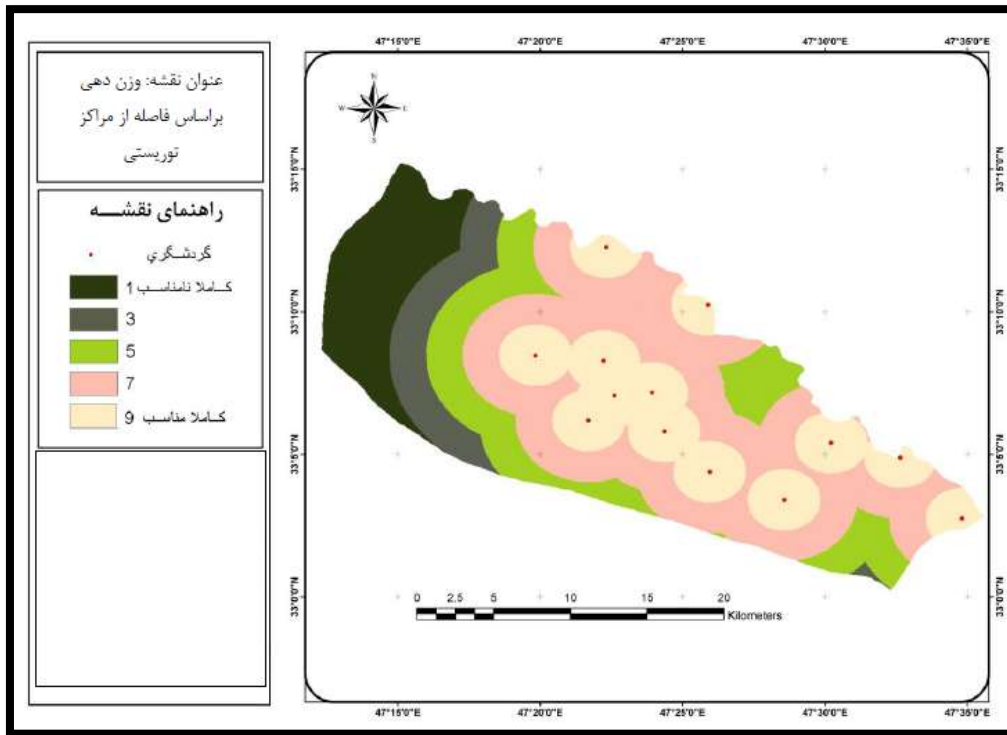
دسترسی به مکان‌های گردشگری (توریستی)

مراکز اقامتی بعنوان مبدا و مقصد گردش‌های روزانه از اهمیت بسیاری برخوردارند. گردشگران بعد از ورود به مقصد مکانی را برای استراحت و اقامت بر می‌گزینند که این مکان هسته اصلی فعالیت آنان را تشکیل می‌دهد. بنابراین گردشگران علاوه بر کیفیت اقامتگاه‌ها نزدیکی به محل و مقصد مورد نظر و نزدیکی به جاذبه‌ها را که هدف نهایی سفر آنان است، در نظر می‌گیرند و از پرداخت هزینه‌های اضافی برای دسترسی به

آن اجتناب می‌کنند. از این رو دسترسی و نزدیکی به جاذبه‌ها آنها باید در مکان‌یابی اماکن تفریحی و اقامتی از سوی برنامه‌ریزان مورد توجه قرار گیرد. طبق جدول (۱۰) در مکان‌یابی اماکن تفریحی - اقامتی منطقه مورد مطالعه فاصله ۰ تا ۲۰۰۰ متری دارای بیشترین امتیاز و فاصله ۸۰۰۰+ دارای کمترین امتیاز می‌باشد

جدول (۱۰): دسترسی به اماکن توریستی محدوده مورد مطالعه (مأخذ: یافته‌های تحقیق)

وزن معیارها	۹	۷	۵	۳	۱
اندازه به متر	۰-۲۰۰۰	۲۰۰۰-۴۰۰۰	۴۰۰۰-۶۰۰۰	۶۰۰۰-۸۰۰۰	۸۰۰۰

نقشه (۸): مکان‌های بهینه بر اساس دسترسی به مکانهای گردشگری موجود در بخش مرکزی (مأخذ: یافته‌های تحقیق)

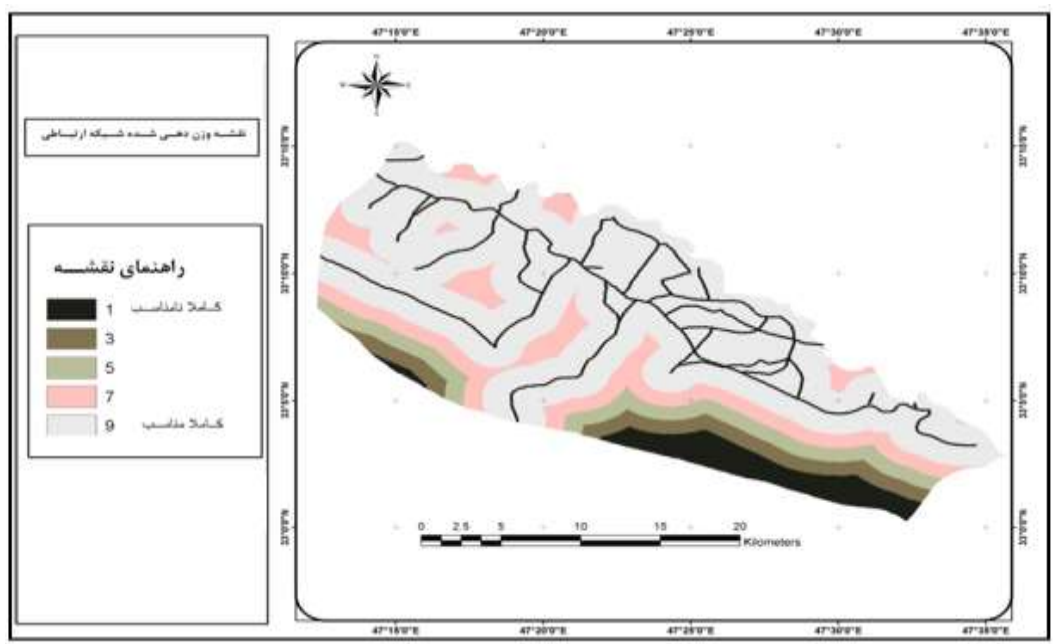
شبکه دسترسی

می‌دهد. همان طوری که در جدول (۱۱) مشاهده می‌شود به فاصله ۱۵۰۰-۵۰ متری، بیشترین ارزش و به فاصله ۴۵۰۰+ متری، کمترین ارزش داده شده است.

رفت و آمد و دسترسی بین عناصر مختلف توریستی یکی از شاخص‌های اصلی تعیین اهمیت مکان آنهاست. نزدیکی به جاده‌ها هزینه ایجاد زیرساختها و هزینه حمل و نقل را کاهش

جدول (۱۱): ارزش‌گذاری شده فاصله از جاده‌های ارتباطی (مأخذ: یافته‌های تحقیق)

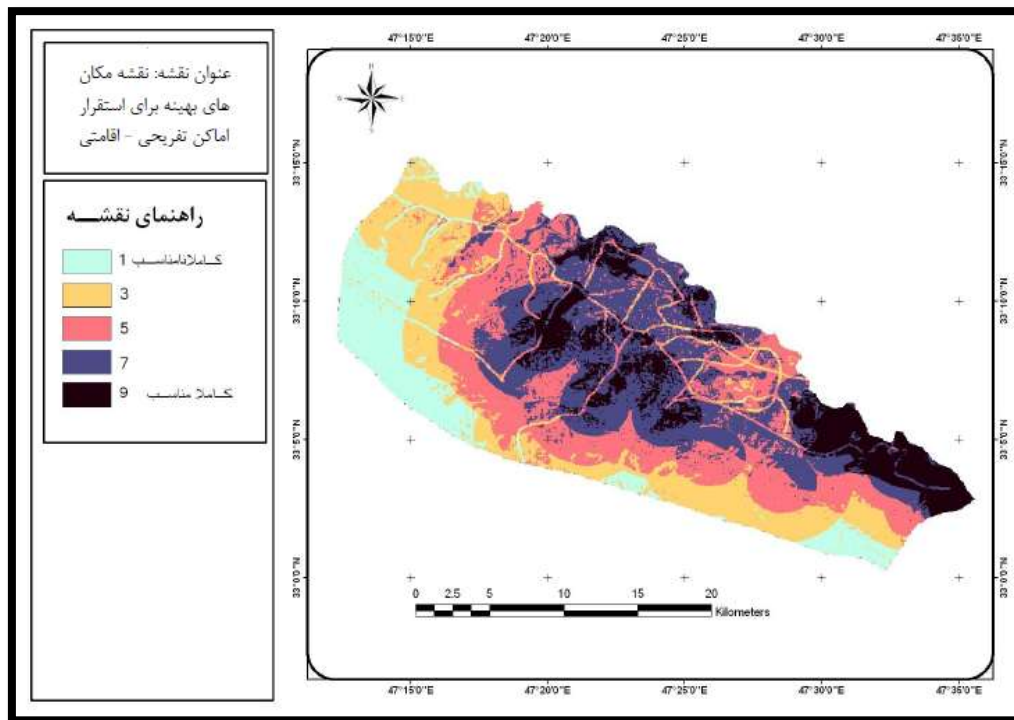
وزن معیارها	۹	۷	۵	۳	۱
اندازه به متر	۵۰-۱۵۰۰	۱۵۰۰-۲۵۰۰	۲۵۰۰-۳۵۰۰	۳۵۰۰-۴۵۰۰	+۴۵۰۰

نقشه (۹): مکان‌های بهینه براساس فاصله از جاده‌های دسترسی در بخش مرکزی (مأخذ: یافته‌های تحقیق)

مکان‌یابی‌های لازم انجام پذیرفته است. برای مکان‌یابی بهینه و نهایی اماکن تفریحی و اقامتی و تعیین مکان مناسب بر اساس تمامی شاخص‌های مورد استفاده در این پژوهش و با تلفیق و هم پوشانی نقشه‌های به دست آمده از ۹ شاخص تعریف شده نقشه ۱۰ تهیه شده است. این نقشه مکان‌های بهینه جهت استقرار اماکن تفریحی و اقامتی را نشان می‌دهد. نقشه نهایی بدست آمده از فرایند تحلیل سلسله مراتبی ۵ پهنه متفاوت را برای ایجاد مراکز تفریحی و اقامتی نشان می‌دهد که پهنه اول که با رنگ مشکی مشخص شده، گویای کاملاً نامناسب بودن این مکان برای ایجاد و توسعه مراکز اقامتی و تفریحی می‌باشد. در حالی که در مقابل آن پهنه پنجم است که با رنگ آبی روشن مشخص شده، گویای کاملاً نامناسب بودن این مکان جهت استقرار مراکز تفریحی و اقامتی است. نکته قابل توجه در مورد مکان‌های کاملاً مناسب اینکه این مناطق در نزدیک جاذبه‌های تاریخی منطقه و نیز روستاهای بزرگ و پر جمعیت قرار دارند. که می‌توان با استفاده از این پتانسیل‌ها برای ایجاد اشتغال برای نسل جوان این منطقه اقدام کرد.

تعیین شاخص‌های موثر در مکان‌یابی مراکز تفریحی- اقامتی و میزان اهمیت هر یک از این معیارها نسبت به هم با توجه به وضعیت موجود و اطلاعات گردآوری شده، اهداف پژوهش، همچنین بررسی و مطالعه کتب، طرح‌های پیشین و نظر کارشناسان این امر انجام گرفته است که در نهایت به صورت لایه‌های اطلاعاتی وارد محیط GIS شده در مرحله بعدی، به لایه‌های اطلاعاتی وزن‌هایی متناسب با درجه اهمیت و تأثیر آن‌ها در انتخاب مکان مناسب داده می‌شود. جهت دستیابی به این شاخص‌ها، نیاز به یک سری نقشه‌ها و پایگاه اطلاعاتی بود که این‌ها در محیط ARC GIS آماده گردید. و پس از آماده‌سازی این نقشه‌ها، جهت دادن وزن‌های مورد نظر به این معیارها از روش تحلیل سلسله مراتبی (AHP) استفاده گردید. در این جا، معیارهای مورد نظر بر اساس اهمیت‌شان از ۱-۹ طبقه بندی گردید. که ۱ کمترین ارزش و ۹ دارای ارزش فوق العاده زیاد می‌باشد. برای مکان‌یابی اماکن تفریحی و اقامتی، شاخص‌هایی از قبیل: دسترسی به جاده، نزدیکی به مراکز شهری و روستایی، نزدیکی به مکان‌های گردشگری (جاذبه‌ها)، نزدیکی به منابع آبی، فاصله از گسل، و... در نظر گرفته شده و

نقشه (۱۰): مکان‌یابی نهایی بر اساس شاخص‌ها جهت مکان‌یابی اماکن تفریحی-اقامتی بخش مرکزی (مأخذ: یافته‌های تحقیق)

نتیجه‌گیری

است. مکان نهایی با مساحت ۶۴۹۹ هکتار در نزدیکی جاذبه‌های تاریخی منطقه و نیز مراکز پر جمعیت منطقه قرار دارد. با توجه به نرخ بالای بیکاری ۱۹/۷۸ درصدی منطقه که ناشی از ضعف اقتصادی منطقه و نیز ساختار سنی جوان آن است، ایجاد منطقه ویژه گردشگری و استقرار اماکن تفریحی - اقامتی به عنوان یک کارکرد جدید جهت توسعه گردشگری با توجه به وجود جاذبه‌های فرهنگی، تاریخی و طبیعی در بخش مرکزی می‌تواند در صورت سرمایه‌گذاری، موجب ایجاد فرصت‌های شغلی، تعادل نسبی در توزیع درآمد و بکارگیری مردم محلی، جذب بیشتر گردشگران، افزایش درآمد روستاییان و ایجاد اشتغال پایدار در منطقه مورد مطالعه گردد.

منابع

- ۱- رحیم پور، علی، (۱۳۹۲): تحلیل آماری صنعت گردشگری جهان، بازارهای آینده و جایگاه ایران، فصلنامه گردشگری دانشگاه علم و فرهنگ، www.sid.ir.
- ۲- طالب، مهدی و همکاران، ۱۳۸۷، مبانی نظری مشارکت در

با توجه به دامنه تقاضا از سوی جامعه شهرنشین و مشکلات زندگی در این مناطق و از سوی نیاز محیط‌های روستایی، گردشگری روستایی رو به توسعه گذاشته است. با افزایش شمار گردشگران به روستاها لزوم توجه به امکانات و خدمات مورد نیاز آنها در این مقاصد بیشتر می‌شود. از جمله خدمات مورد نیاز گردشگران تسهیلات تفریحی - اقامتی است. یکی از مهم‌ترین موانع توسعه گردشگری در منطقه، نبود این تسهیلات است. به طوری که با وجود جاذبه‌های متعدد گردشگری در منطقه، نبود تسهیلات تفریحی و اقامتی به عنوان یک نیاز ابتدایی از مهمترین دلایل عدم توسعه گردشگری در منطقه ذکر شده است. لذا در برنامه‌ریزی‌ها و سرمایه‌گذاری‌ها از سوی برنامه ریزان برای توسعه گردشگری منطقه، مکان‌یابی اماکن تفریحی و اقامتی باید مورد توجه قرار گیرد. در این پژوهش با تلفیق ۹ لایه اطلاعاتی در محیط GIS به مکان‌یابی اماکن تفریحی و اقامتی در منطقه مورد مطالعه پرداخته شده

- and economies). Internet source:http://www.wttc.org/bin/pdf/original_pdf_file/exec_summary_final.pdf.
- 9-Holden, A. (2008): *Tourism and the environment* (2nd ed.). NY: Routledge. http://www.cultureroles.lu/picture/IMG/pdf/152_long_en.pdf.
- 10-Malczewski, J. (1999), *GIS and multicriteria decision analysis*, Canada.
- 11-Mathieson, A and Wall, G. (2006), *tourism change impacts and opportunities*. Prentice hall: London.
- 12-Murphy, P. (1985), *Tourism: A Community Approach*, New York: Routledge: 5
- 13-Prentice R (2003): *Revisiting 'Heritage: A key sector of the (then) "new" Tourism'—out with the new and out with the 'Heritage'*. In C. Cooper (Ed.), *Aspects of tourism: Classic reviews in tourism* (pp. 164–191). Cleve don: Channel View
- 14-Shaw, G., & Williams, A. (2000): *Tourism, leisure and recreation series: Tourism and sex*. London: Pinter.
- 15-Su, B. (2011): *Rural tourism in China*, *Tourism Management*, 1-4.
- 16-World Travel & Tourism Council. «Travel & Tourism Economic Impact 2010: Iran», p 6.
- اجتماع روستایی در برنامه‌های گردشگری روستایی در ایران، فصلنامه روستا و توسعه، سال ۱۱، شماره ۴.
- ۳- کاظمی، مهدی، (۱۳۸۶): مدیریت گردشگری، چاپ دوم، انتشارات سمت، تهران.
- ۴- موحد، علی و کهزادی، سالار، (۱۳۸۹): تحلیل عوامل موثر بر توسعه گردشگری استان کردستان با استفاده از مدل سوات، مجله پژوهش و برنامه‌ریزی شهری، سال اول، شماره دوم، صص ۸۵-۱۰۲.
- ۵- غنیان، منصور و همکاران، (۱۳۸۹)، تحلیل ابعاد گردشگری روستایی با رویکرد جنسیتی از دیدگاه جامعه‌ی میزبان، فصلنامه زن در توسعه و سیاست، دوره ۸، شماره ۳.
- 6-Camfield, L., Crivello, G & Woodhead, M. (2009): *Wellbeing research in developing countries: Reviewing the role of qualitative methods*. *Social Indicators Research*, 90, 5–31.
- 7-Chiang Lee, C & Ping Chang, C. (2008): *Tourism Development and Economic Growth: A closer Look at panels*. *Tourism Management*, 29: 180–192.
- 8-Dumont, E., Ruelle, C., & Teller, J. (2005): *Multi-dimensional matrix gathering of impacts, methods and policy measures; PICTURE (pro-active management of the impact of cultural tourism upon urban resources*